

ЮРИДИЧНИЙ ТЕКСТ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

Клименко І. М., Зоренко І. С. Юридичний текст в аспекті перекладу.

У статті розглянуто специфічні, релевантні у процесі перекладу риси англомовного юридичного тексту, елементи тексту, що є носіями когнітивної інформації, проаналізовано особливості передачі англійських юридичних термінів українською мовою. Виокремлено основні прийоми перекладу одиниць відповідної лексичної підсистеми. Акцентовано на тому, що дотримання всіх перекладацьких норм і правил сприяє виконанню комунікативного завдання вихідного юридичного тексту.

Ключові слова: юридичний документ, когнітивна інформація, юридичний термін, перекладацька трансформація.

Клименко И. М., Зоренко И. С. Юридический текст в аспекте перевода.

В статье рассматриваются специфические, релевантные в процессе перевода черты англоязычного юридического текста, элементы текста, являющиеся носителями когнитивной информации, анализируются особенности передачи английских юридических терминов на украинском языке. Выделены основные приемы перевода единиц данной лексической подсистемы. Акцентируется внимание на том, что соблюдение всех переводческих норм и правил способствует выполнению коммуникативной задачи исходного юридического текста.

Ключевые слова: юридический документ, когнитивная информация, юридический термин, переводческая трансформация.

Klymenko I., Zorenko I. Juridical Text in the Aspect of Translation.

The paper studies specific, relevant in the process of translation features of juridical texts, the elements of the text bearing cognitive information, the peculiarities of translating English juridical terminology into Ukrainian. It deals with the major translation techniques

in this lexical subsystem. In juridical translation the main goal is to identify the situation described in the original. The predominance of the referential function demands a good command of the juridical terms and a sufficient understanding of the subject matter. The translator must be able to give an adequate description of the situation as it is presented in the original. It is also necessary to observe the stylistic requirements of such kind of texts to make them acceptable to the specialist in the field of law.

The systemic relevant features of the juridical text in translating process are: the use of juridical terminology which is rendered by means of monosemantic equivalents; the use of passive constructions rendered by grammatical equivalent correspondences or by appropriate transformations; generalizing semantics of the subject rendered by variant correspondences; the neutral background of the bookish literary norm with its lexical and syntactic peculiarities; the variability of syntactic structures and types of logical cohesion. Juridical terminology as the major cognitive component of the juridical text is subject to various operations in the process of translation. The first group of operations is presented by translational transcription and loan translation. The second group of operations includes all types of lexical transformations – generalization, concretization, sense development. The third group of translating procedures comprises all types of grammatical transformations, or grammatical replacements. The fourth group includes changes of both lexical and grammatical nature – antonymic translation, addition, omission, explication.

Key words: legal document, cognitive information, juridical terminology, translation transformation.

Юридичний текст має спільні риси як з науковим текстом, так і з текстом інструкції, оскільки виконує не лише пізнавальну функцію, а й функцію припису. Такі комунікативне завдання мають закони, а також усі підзаконні акти. До цього ж типу текстів належать конвенції міжнародного права, але предметом перекладу вони є дуже рідко. Якими не були б закони за змістом, за своїми типологічними ознаками вони, як тексти, досить однорідні. Комплекс засобів, характерний для них, забезпечує повноцінну передачу інформації реципієнтові.

До юридичних текстів зараховують тексти документів, законів, а також наукових статей, монографій, юридичних інструкцій, описів. Будь-який юридичний текст вирізняється з-поміж інших багатим арсеналом допоміжних знакових систем (схеми, таблиці). Юридичний текст позбавлений авторської індивідуальності. Відмінності такого тексту спостерігаються лише в частотності вживання деяких слів і, можливо, у ступені складності викладу. Автор виступає не від себе особисто, а як один із представників певної галузі знань, ґрунтується на досягненнях своїх попередників, будує текст за чіткими загальноприйнятими правилами.

Розглянемо значущі для перекладу особливості юридичного

тексту, спираючись на запропоновані І. Алексєєвою види інформації, які в ньому витримуються [1, с. 110].

Когнітивна інформація пов'язується передовсім із юридичними термінами, що мають усі характерні для цих одиниць ознаки. Велика кількість термінів – особливість юридичного тексту. Можна сказати, що це лексичний апарат, який саморегулюється, спеціально розроблений для передачі когнітивної інформації. Терміни здебільшого однозначні, не мають емоційного забарвлення і майже не залежні від контексту. У такому разі перекладач має керуватися відповідним узагальненням: для передачі термінів у юридичному тексті слід використовувати однозначні, не залежні від контексту відповідники-еквіваленти. Такі еквіваленти здебільшого наявні у двомовних спеціальних словниках. Заміна термінів близькими за значенням словами неприпустима.

Деякі терміни відомі тільки фахівцям, але певна їх частка (наприклад, *референдум*, *приватна власність*, *потерпілий*, *правопорушення* тощо) відома не тільки фахівцям-юристам, але й будь-якому носієві мови, тому що їхнє використання виходить за межі юридичного тексту.

Лексика в юридичному тексті досить одноманітна за складом. Наприклад, такі одиниці, як *“to analyze”*, *“process”*, *“development”*, *“to come to conclusion”* трапляються і в інших наукових текстах. Недарма цю лексику іноді називають загальнонауковим шаром термінології, або загальнонауковою лексикою. У ній широко розвинена синонімія, причому синоніми переважно стилістично рівноправні, узаємозамінні: *відіграє важливу роль* : *має важливе значення*; *legislative body* : *legislature*. При перекладі загальнонаукової лексики треба добирати відповідники, що являють собою щось середнє між еквівалентами й варіантами. У цьому разі перекладач може покликатися на словник, але вже не спеціальний, а загальномовний.

У юридичному тексті завжди є засоби, що підвищують рівень щільності когнітивної інформації. Це насамперед різноманітні скорочення. Для правильного перекладу необхідно визначити їхній тип. Аналіз показує, що в юридичному тексті представлені як спеціальні, так і загальномовні термінологічні скорочення. Для більшості термінологічних скорочень є відповідники у словниках, їх і

потрібно застосовувати при перекладі й у жодному разі не вдаватися до власних скорочень. Якщо ж у спеціальному словнику скорочення відсутнє (скажімо, той чи той термін у відповідній царині знань ще маловідомий), прийнято розшифрувати скорочення й подавати його в перекладі як у повному, так і у скороченому варіанті. У такому разі скорочення пропонує перекладач, орієнтуючись на тип скорочення в оригіналі: якщо в оригіналі акронім, тобто скорочення за початковими літерами, то в перекладі – теж акронім; якщо в оригіналі складноскорочене слово, перекладач пропонує ту ж модель). Контекстуальні скорочення в юридичному тексті відсутні.

Абсолютна перевага когнітивної інформації в юридичному тексті зумовлює логічний, а не асоціативно-образний шлях його побудови. Цей шлях забезпечений спеціальними мовними засобами, які організують зв'язність тексту, – засобами семантичної й формальної когезії [6; 7]. Часто вони дублюють один одного, у юридичному тексті їх кількість, у порівнянні з іншими типами текстів, максимально велика, і ми можемо говорити про надмірність цих засобів. Інакше кажучи, засоби забезпечення логічності викладу представлені із запасом. Передача засобів семантичної когезії при перекладі не становить особливої складності, оскільки більша частина лексики, яка її організує, представлена однозначними відповідниками, а семантичне ядро в кожному разі зберігається. Крім того, знаючи про надмірність засобів когезії, перекладач може модифікувати їхню кількість, наприклад, зменшити кількість повторів якого-небудь терміна. Більш складним є відтворення засобів формальної когезії (прислівників, особових і вказівних займенників, сполучників тощо, наприклад, *отже, тому що, тим самим, крім цього, утім, далі*). Це здебільшого непомітні в тексті слова, іноді перекладач їх просто пропускає. Але щоразу, пропускаючи такі слова, він послаблює логічність тексту, його побудова відповідає асоціативному принципу. Тому засоби формальної когезії у перекладі повинні отримати еквівалентні відповідники, що належать переважно до розряду тих, які є рівноправними варіантами.

Синтаксис юридичного тексту вирізняється структурною повнотою, різноманітністю засобів, що оформляють логічні зв'язки. Часто використовують логічні структури зі значенням умови й причини, експліковані спеціальними мовними засобами (*у разі, якщо,*

через тощо). Необхідність повно й однозначно витлумачити кожне твердження сприяє появі великої кількості однорідних членів речення й однорідних підрядних предикативних частин.

Логічність викладу забезпечується високим рівнем складності й різноманітністю синтаксичних структур. Перекладач повинен зважати на особливості побудови складних синтаксичних структур, відтворювати їх так, аби не з'являлася двозначність у витлумаченні змісту. Іноді розуміння перекладеного тексту ускладнюється тим, що ті чи ті компоненти розміщуються у структурі на досить великій дистанції. У такому разі принцип логічності побудови порушується, і перекладачеві доводиться перетворювати синтаксичну структуру (робити синтаксичну трансформацію), спростити її або розбити складне речення на два.

Додатковим засобом логічної організації наукового тексту є графічні засоби, насамперед – шрифтові. Величина й жирність шрифту в заголовках і підзаголовках, розрядка, курсив – компресивні засоби виокремлення значущої і другорядної інформації. До них належать також підкреслення й виділення іншим кольором. При оформленні перекладу перекладач зобов'язаний сигналізувати про характер такої інформації своїми засобами виділення або ж сповістити про це в особливій примітці.

Численні мовні засоби забезпечують оформлення когнітивної інформації як об'єктивної. Об'єктивність подачі забезпечується, зокрема, перевагою абсолютного теперішнього часу дієслова й пасивними конструкціями. Різноманітні засоби вираження пасивності щодо формального підмета такі: спеціальні дієслівні станові форми (пасив), дієслівні конструкції з пасивним значенням, безособові й неозначено-особові речення. Перевага теперішнього часу дієслова дає змогу подати відомості як абсолютно об'єктивні, що перебувають поза часом, як істину в останній інстанції. У ролі підмета в тексті здебільшого використовують іменник із тематичної групи певної галузі знань або засоби вторинної номінації (особові й вказівні займенники, прислівники), що вказують на такий іменник. Поряд з іменниками юридичної тематики надзвичайно поширені іменники й займенники з узагальнюючою семантикою (*everyone, no one, all*). Особові займенники однини зі значенням суб'єкта трапляються досить рідко. Наказовий характер інформації передається за

допомогою дієслівних структур зі значенням модальності необхідності й модальності можливості (*can't, should, have to* тощо). Юридичні терміни виступають на загальному тлі писемної літературної норми мови в її канцелярському різновиді.

У юридичних текстах використовують велику кількість складних слів і слів, побудованих за словотворчими моделями з абстрактним значенням, що засвідчує високий рівень узагальненості тих чи тих відомостей, а отже – їхню об'єктивність.

Для юридичних текстів характерна виразна номінативність, у них переважають іменники, зокрема й віддієслівні. У юридичних текстах здебільшого немає скорочень, дужок, цифрових позначень, а числівники передаються переважно словами. Не використовують засоби вторинної номінації, які в науковому тексті виконують функцію засобів формальної регресивної когезії й збільшують щільність інформації. Переважає тавтологічна когезія, тобто повторення в кожній наступній фразі того самого іменника [1, с. 144].

Комунікативне завдання юридичного тексту – повідомлення якоїсь інформації з певної царини знань. Рівень базової компетентності, загальної для автора тексту й реципієнта, дуже високий. Перекладачеві необхідно постійно підвищувати свій рівень компетентності, щоб не помилитися в передачі змісту. При перекладі юридичного тексту домінантами перекладу, що забезпечують його інваріантність, тобто відповідність його оригіналу, будуть усі засоби, які забезпечують об'єктивність, логічність і компактність викладу.

При аналізі перекладу англійської юридичної термінології українською мовою було виявлено ряд специфічних для цієї лексичної підсистеми трансформацій. Перекладацькі трансформації – це специфічні зміни елементів мови оригіналу задля забезпечення адекватності перекладу [2, с. 25]. Ними послуговуються для того, щоб адекватно передати всі характерні особливості того чи того терміна. Розглянемо їх детально.

Транскрипція й транслітерація. Транскрипція є звуковою відповідністю оригіналу, а транслітерація – буквеною, наприклад: *default* – дефолт; *tariff* – тариф; *circular* – циркуляр; *deposit* – депозит; *legitimism* – легітимізм; *antichresis* – антихрезис; *transcript* – транскрипт. З-поміж таких відповідників вирізняється низка одиниць з морфемами грецького або латинського походження, запозиченими

багатьма мовами, які є інтернаціоналізмами: *anonymity* – анонімність; *antinomy* – антиномія.

Калькування, що передбачає переклад слів та словосполучень зі збереженням структури оригіналу [5, с. 57], наприклад: *derivative right* – похідне право; *actual damages* – реальні збитки; *legal regulation* – правове регулювання; *legislative power* – законодавча влада; *legal holder* – законний власник; *legal regime* – правовий режим; *adverse party* – протилежна сторона.

Конкретизація, що являє собою лексичну трансформацію, унаслідок якої слово (термін) ширшої семантики замінюється словом (терміном) вузької семантики, наприклад: *thing, matter, paper, etc: perfection* – остаточне оформлення; *peace* – суспільний порядок; *paper* – вексель; банкнота; *matter in controversy* – суперечне питання.

Генералізація, що являє собою лексичну трансформацію, яка передбачає зміну терміна вузької семантики на термін ширшої семантики, наприклад: *legislation act* – закон; *Legislative Acts* – збірник законів; *legislative department* – законодавча влада.

Додавання слова. При перекладах термінологічної лексики часто виникає потреба в додаванні слова, що зумовлюється так званою компресією англійської мови. Суть цієї трансформації передає інша її назва ампліфікація [3; 8]. Без таких трансформацій неможливий адекватний переклад значної кількості юридичних термінів, наприклад: *legatee* – спадкоємець за заповітом; *legitim* – законна доля спадку; *legislature* – законодавча влада, законодавчий орган.

Задля дотримання норм української мови та забезпечення адекватності перекладу у структуру фрази українською мовою доводиться вводити семантичні компоненти, які в оригіналі лише мають на увазі. Основне завдання перекладу в такому разі – збереження смислу оригіналу.

Вилучення слова – явище, протилежне додаванню. Вилучаються семантично надлишкові елементи оригіналу, тобто ті елементи смислу, які певним чином дублюються в оригіналі, або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої, наприклад: *legitimate heir* – спадкоємець; *legal representative* – розпорядник; *lay people* – присяжні. Вилучення одного із членів таких конструкцій дає змогу не лише скоротити висловлення, але й не порушувати чинні норми. Основне – помітити зайвий семантичний компонент.

Загальновідомим також є явище паралелізму в англійській мові, смислова надмірність «парних синонімів», наприклад, *null and void* «незначний (що не має юридичної сили)» (про договір). Для української мови таке явище не характерне.

Заміна частини мови. Здебільшого англійське слово певної частини мови перекладається відповідним словом тієї ж частини мови. Але така однозначність часто порушується. Іменник, скажімо, може замінюватися дієсловом чи прикметником, а прикметник – іменником. І такі модифікації можливі щодо слів переважно всіх частин мови, засвідчують зразку не власне лексичної, а лексико-граматичної трансформації.

Спосіб заміни частин мови застосовують тоді, коли переклад такою ж частиною мови міг би спричинити порушення граматичних норм мови перекладу та традиційного слововживання. Серед юридичних термінів найбільш частою виявилася заміна іменника прикметником: *life estate* – довічне володіння майном; *labour court* – робочий трибунал; *land tribunal* – земельний суд; *labour dispute* – робочий конфлікт.

Перестановка слова, або пермутація (при перекладі лексичні елементи міняються місцями [4, с. 152]) використовується задля того, аби традиційну для англійської мови сполучуваність слів привести у відповідність з рідною мовою, наприклад: *inheritance tax* – податок на спадок; *election returns* – результати виборів.

Смисловий розвиток – це лексична заміна, ґрунтована на причинно-наслідкових зв'язках понять, що можуть взаємно замінюватися [2, с. 27]. При цьому замінюються як слова, так і словосполучення. Логічний зв'язок між такими поняттями має бути очевидний і семантично достатній, щоб у перекладі причину можна було б замінити наслідком чи навпаки, або (в іншому разі) ціле частиною: *perfect obligation* – зобов'язання, що має позикову силу; *to perfect a treaty* – оформити договір належним чином; *to note a bill* – скласти акт вексельного протесту; *marketable title* – бездоганний правовий титул.

Антонімічний переклад (формальна негативація чи позитивація) полягає в тому, що форма слова або словосполучення в оригіналі замінюється на протилежну: позитивна – на негативну і навпаки, наприклад: *non-contiguous territories* – зовнішні володіння

(США); *non-taxable* – вільний від податків. Бувають зразки анулювання в реченні двох негативних семантичних компонентів, наприклад: *non-insubordination* – підлеглість.

Експлікація – це лексико-граматична трансформація, коли лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, яке описує (експлікує) її значення мовою перекладу, наприклад: *depone* – давати письмові свідчення під присягою; *antichresis* – ручна застава нерухомості; антихрез. У другому прикладі можливий переклад за допомогою транскрипції, що загалом часто поєднується з описовим перекладом для досягнення більшої смислової точності передачі терміна. Описовий метод застосовується переважно при перекладах термінів, якщо короткі словникові відповідники в українській мові відсутні. Недоліком цього методу є його громіздкість, але без нього подекуди обійтися не можна.

Отже, при перекладі юридичного тексту необхідно керуватися такими чинниками, як-от: юридичну термінологію як основний когнітивний компонент юридичного тексту здебільшого слід піддавати трансформаціям – лексичним, граматичним, лексико-граматичним; пасивні конструкції варто передавати граматичними еквівалентними відповідниками або супроводжувати синтаксичними трансформаціями; узагальнювальну семантику підмета необхідно передавати за допомогою варіантних відповідників; слід дотримуватися чинних літературних норм щодо побудови синтаксичних структур; ступінь формальності стилю відбивати в перекладі за допомогою еквівалентних і варіантних відповідників або за необхідності за допомогою позиційної компенсації.

Література

1. Алексеева И. С. Профессиональное обучение переводчика : [учебное пособие] / И. С. Алексеева. – СПб : Институт иностранных языков, 2000. – 192 с.
2. Бурак А. Л. Перевод и межкультурная коммуникация. Этап 1 : Уровень слова : [учебное пособие] / А. Л. Бурак. – М. : Р. Валент, 2002. – 152 с.
3. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода : [монография] / В. Н. Комиссаров. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 176 с.
4. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – М. : Наука, 2003. – 320 с.
5. Олікова М. О. Теорія і практика перекладу : [навчальний посібник] / М. О. Олікова. – Луцьк : Вежа, 2000. – 170 с.
6. Теория и практика английской научной речи : [учебное пособие] / [под ред.

М. М. Глушко]. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1987. – 240 с.

7. Терминология и культура речи : [учебное пособие] / [под ред. Л. И. Скворцова, Т. С. Коготковой]. – М. : Наука, 1981. – 272 с.

8. Швейцер А. Д. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты : [монография] / А. Д. Швейцер. – М. : Либроком, 2009. – 216.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015 р.